

УПРАВЛЕНИЕ НА КРИЗИ ИЛИ ЕФЕКТИВНО „НЕУПРАВЛЯЕМ“ ХАОС НА БЪЛГАРСКАТА СИСТЕМА ЗА НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ

Николай Цонков¹

CRISIS MANAGEMENT OR UNCONTROLLABLE CHAOS OF THE BULGARIAN NATIONAL SECURITY SYSTEM

Nikolay Tsonkov

Резюме: Съвременните условия се характеризират с висока степен на несигурност, нестабилност, непредсказуемост и постоянни преходи към различни по вид кризи. В подобна ситуация, дейността по гарантиране на националната сигурност, посредством ефективно управление на кризи, става все по-важно и приоритетно за държавата. За съжаление, анализите на състоянието и предизвикателствата пред българската система за национална сигурност показват критично ниво, породено от различни по характер и интензитет обективни и субективни характеристики на икономическата, обществена и административно-управленска система на държавата. Авторът си поставя за цел да установи връзката на управлението на кризи и състоянието на сигурността в България, и на тази основа да формулира възможностите за преодоляване на дефицитите на системата на национална сигурност. Авторът достига до изводите, че е необходимо да бъде формулирана национална доктрина за дългосрочно развитие на българската държава и нова Стратегия за национална сигурност на Р България.

Ключови думи: кризи, сигурност, отбрана, държава, управление, национална доктрина, обучение и подготовка, икономическа система, развитие.

Abstract: Contemporary conditions are characterized by a high degree of uncertainty, instability, unpredictability, and constant transitions to different types of crises. In such a situation, ensuring national security through effective crisis management is very important for the state's long-term development. Unfortunately, the analyses of the situation and challenges facing the Bulgarian national security system show a critical level caused by objective and subjective characteristics of the state's economic, social and administrative-managerial system, which are different in nature and intensity. The author aims to explore the relationship between crisis management and the state of security in Bulgaria, and on this basis formulate the capacities to overcome the deficits

¹ Николай Цонков е директор на Научноизследователски център за регионални изследвания към УНСС

Nikolay Tsonkov is director of the Scientific and Research Center for regional studies

of the national security system. The author concludes that it is necessary to formulate a national doctrine for the long-term development of the Bulgarian state and a new National Security Strategy for the Republic of Bulgaria.

Keywords: *crisis, security, defense, state, governance, national doctrine, training and preparation, economic system, development.*

I. Увод

Държавното управление е гарант за нормалното функциониране на системите във всички сфери на обществения живот. Затова нивото на подготовка, компетентност и знанието как действа държавният механизъм са ключови фактори, от които зависи състоянието на държавата, отделните обществени системи и благоденствието на българските граждани. Всъщност, управлението на държавата никога не е било толкова важно, предвид последните няколко години. Те се характеризираха с висока степен на несигурност и нестабилност. Последователно преминахме през пандемията от Ковид-19, която не е завършила още, и влязохме във военна криза, която предизвика икономически шокове в световен план. И докато успяхме да овладеем до определена степен пандемията и се адаптирахме към промяната в начина на живот, работа и икономическите последици от нея, то при следващата криза се наблюдават много повече неизвестни. Първата криза предизвика икономически сътресения, които бяха обратими (или поне голяма част от тях). Втората криза е свързана с дълбоки социално-икономически трансформации в обществен план, на глобално равнище, с военен и икономически сблъсък между Изтока и Запада (между две концептуално различни системи), ставаме свидетели на преминаване на капитализма в друг етап, което е съпроводено с разпад на някои от Великите сили и предефиниране на понятието „сигурност“. В настоящия етап, анализите показват трансформиране на системата за сигурност на глобално ниво (очевидно установения международен ред и сигурност вече не работи, както и свързаните с него международни институции). Второто ниво е националното, при което е водеща не толкова военната сигурност, колкото икономическата, енергийната, социалната и продоволствената. Но те се отнасят и до индивидуалното ниво т.е. до всеки човек. Тези дълбоки процеси в икономически, социален и енергиен план изискват висока експертиза и подготвеност за бърза и адекватна реакция и управленски решения. През следващите години ще бъдем принудени да живеем, а държавата да функционира, при несигурност и нестабилност, без аналог до сега. С други думи, светът ще бъде в постоянна криза, която ще преминава от една в друга. Ето защо управлението на кризи ще бъде много важно. А това е свързано с постоянен мониторинг на външната и вътрешната среда,

точно анализиране на предизвикателствата и заплахите, прогностични сценарии на бъдещи събития, планиране и навременни управленски решения. В тази обстановка все по-важна е системата за сигурност и отбрана на всяка държава. Същевременно препратката към състоянието на системите в България будят сериозни притеснения и стават повод за повдигане на свързаните с това въпроси.

II. Методологически аспекти

Сигурността обхваща всички обществени сфери на държавата. В условията на кризи, нейната роля става още по-съществена за извеждане на държавата от негативните ситуации. В този смисъл, авторът си поставя за главна цел да анализира връзката на управлението на кризи и състоянието на националната сигурност на българската държава. На тази база се предлагат мерки за преодоляване на слабостите и подобряване на сигурността в България на всички нива. Предвид на обстоятелството, че изследваната проблематика се характеризира със сложност, системност и комплексност, авторът използва мрежови и системни подходи. В рамките на посочените подходи, в изследването се използват системен, описателен метод, анализ и синтез, както и позоваване на експертно мнение.

III. Заплахи и предизвикателства пред българската национална сигурност

1. Ниското ниво на образование, подготовка и компетентност на управленско ниво

Редица изследвания доказват връзката между образованието и генерирането на икономически растеж и дългосрочно икономическо развитие на държавата [1][2][3][4][5]. Получаваните знания, компетентност и компетенции в образователната система определя нивото на квалификация и обхвата на професионалното поле за израстване на специалистите. Разбира се, подготовката на кадрите за икономиката и държавното управление е дълъг процес, който преминава през различни етапи (образователна система, работно място и придобиване на знания и опит, последващи обучения и самоусъвършенстване на кадрите). Ето защо формирането на кадри за държавното управление на най-високо ниво е продължителен и комплексен процес, но изключително важен в контекста на управленските решения, които се предприемат.

За съжаление това, което наблюдаваме в българската държава (а този процес е придобил глобални размери отдавна), е постепенното ерозиране на образователната система, а оттам и на придобиването от висшия държавно-управленски ешалон на необходимите знания, квалификация, умения и опит за заемане на подобни длъжности, които влияят върху социално-икономическите и обществени процеси в България. По този начин нивото на образование и квалификация падат,

което се отразява на българската държава в цялост. Този силно негативен процес е свързан с липсата на система за оценка и подбор, подготовка и развитие на кадри на всички нива в държавното управление. Макар, българската държава да разполага с Институт по публична администрация, той не е аналог, например, на Държавно висше училище по администрация на Франция (ENA).

Описаният процес създава условия за формиране и постоянно възпроизвеждане на среда на посредственост, която влошава качеството на управление и държавническите решения, в това число и ефективността на законодателния процес в България. Разбира се, този процес не отминава и системата на сигурност и отбрана, където са много важни начинът, по който се вземат решенията, нивото на професионализъм и поддържането на устойчивост и стабилност на системата. Защото тя е гарант за държавността. Т.е. от нормалното функциониране на системата на сигурност и отбрана зависят не просто останалите обществени сфери, но също така доверието в държавата, нейните институции, осигуряването на условия за суверенитет, териториалната цялост и сигурността на българските граждани.

2. Липсата на устойчива икономическа база за дългосрочно развитие на българската държава

Стабилността и ефективността на системата на национална сигурност в България зависи пряко от устойчивостта на икономическата база на държавата. Колкото по-добре развита и устойчива е икономическата система, толкова по-високи нива на сигурност и отбрана може да поддържа българската държава [6]. За да имаме стабилна и ефективна икономическа система е важна структурата ѝ [7]. Защото, както изяснява Евгени Матеев, икономическата система е съвкупност от технологични операции, технологични (производствени) процеси и отрасли, които се съчетават по определен начин. В тази структурна схема важно значение имат отрасловите връзки. В нашия случай виждаме, че те са почти напълно прекъснати. Липсва балансът в структурата на системата. За съжаление, анализите сочат, че българското стопанство не е ефективно и работещо. Липсват достатъчно големи структуроопределящи отрасли. Българската икономика е много енергоинтензивна и силно зависима от външните пазари. Този проблем е свързан, до голяма степен, с демографската криза в България.

Икономическата сигурност на българската държава, поради отвореността на икономическата система, се влияе от външната среда. Наличието на висока степен на икономическа сигурност определя ефективността на национална сигурност на българската държава. Логично и естествено е високото равнище на икономическа сигурност да се предопределя от изграждане на устойчива икономическа база.

Само по този начин бихме могли да гарантираме дългосрочно развитие на държавата. А това от своя страна, гарантира подобряване на сигурността и отбраната в България. Ето защо може да се помисли за възстановяване на отрасли в тежката промишленост, които са свързани с голяма част от отраслите в икономиката на държавата. Тук е много важно мястото на държавата и подкрепата, която прилага като политика за развитие на националното стопанство, а оттам – за високи нива на сигурност и отбрана.

3. Неефективност при функционирането на българските служби за сигурност

Българските служби за сигурност са първа и последна линия на защита на държавата. Основната им задача е да осигурят надеждна защита на българските национални интереси и да предотвратяват пробиви на системите на държавата. Ето защо от функционирането им зависи какви нива на сигурност се установяват на даден етап от развитието на държавата. Друга не по-малко важна задача, е да гарантират законността и реда в държавата. В основата на тяхната работа е добиването, обработката, анализа на информация и предлаганите решения. Информацията винаги ще бъде основен ресурс и стратегическо предимство за всяка държава. За да функционира адекватно и ефективно системата за прогнозиране и планиране на държавата и предприемане на най-правилните решения във външнополитически план, от съществено значение е работата на тези служби.

През последните години обаче, тези ключови служби не работят по най-добрия начин. Патриотизмът и дългът към държавата, които трябва да са водещи за тези служби, са заменени с обслужване на корпоративни и други интереси. Професионализмът в службите за сигурност е отстъпил на посредственост и кариеризъм. Начинът, по който се работи не е ефективен, като работата с хора е заменена с мониторинг на интернет мрежата. Йерархичната пирамида трябва да бъде възстановена. Липсва взаимният контрол между тези служби и стратегическото ръководство. Ето защо би трябвало да се сформира на стратегическо управленско ниво към Министерски съвет специално звено, което наблюдава, координира работата на службите, като им поставя задачи и утвърждава годишен план за дейността ми.

4. Хронични и дълбоки дефицити в системата на отбраната и сигурността

Преминаването от наборна към професионална българска армия създаде редица проблеми, които и до днес не са решени. Един от основните, който е свързан с демографската криза, е некомплектът с личния състав. Недостатъчното кадрово осигуряване ерозира отбранителните способности и боеготовността на въоръжените сили.

Този проблем касае осъзнаването и разбирането, че в основата на държавността и развитието на държавата, е доброто състояние на българските въоръжени сили. Кадровият дефицит кореспондира като проблем на развитието на човешките ресурси в българските въоръжени сили – дисциплина и стриктно изпълнение на военния устав, подготовка, боеготовност, развитие на умения за водене на бойни действия, както и оперативно, тактическо и стратегическо ръководство. За осигуряване на добро управление трябва да има примственост в ръководството. В настоящият етап липсва средния ръководен състав във въоръжените сили на българската държава. Струва си, да се помисли върху концептуална смяна в структурно отношение на въоръжените сили. За преодоляване на кадровия дефицит може да се въведе смесен тип българска армия. Това ще реши и проблема с подготовката, готовността и окомплектоването на мобилизационния резерв.

Но преди всичко, трябва да бъде решен и още един основен проблем, който мултиплицира дефицитите във въоръжените сили. Това е хроничното недофинансиране на армията. Осигуряването на необходимите средства е обвързано с концептуална промяна на отношението към българските въоръжени сили и на начина на решаване на проблемите.

5. Външното политическо и икономическо влияние върху българската система

Външната среда – политическа, икономическа, геостратегическа, военна и технологична, се намира в силно нестабилно състояние. То води до генериране на перманентни кризи, които придобиват бързо глобални измерения. Тези кризи се привнасят в българската държава, което означава, че е необходимо постоянно анализиране, адекватни изводи и решения за политиката на държавно ниво. Тези негативни процеси се усилват от силната взаимозависимост на България с другите държави. Част от причините за появата на кризи, е сблъсъкът между статуквото, в лицето на транснационалните корпорации и промяната в глобалната система, водена от държави като Китай, Русия, Индия, Бразилия, Южна Африка и други.

IV. Състояние на системата на национална сигурност в контекста на управление на кризи

През последните години изводите, формулирани в Докладите за състоянието на отбраната и въоръжените сили и Докладите за състоянието на националната сигурност, макар и завоалирано, показват критичното състояние на българските въоръжени сили [7][8]. Макар да сме част от системата за колективна сигурност, състоянието на българските въоръжени сили не отговаря на стандартите, които трябва да се покриват като членове на НАТО.

Наскоро Министерски съвет прие доклад за готовността на държавата за функциониране във военно време. Всъщност, той е показателен за реалното състояние на всички държавни системи, в това число и на сигурността и отбраната. В Доклада за дейността на Междуведомствения съвет по отбранителна индустрия и сигурността на доставките към Министерския съвет за 2021 г., се констатира сериозни проблеми, които представляват заплаха за сигурността и функционирането на държавата, дори и при възникването на кризи [9].

На практика, ведомствата не са пригодени за работа при форсмажорни обстоятелства. В голяма част от министерствата и ведомствата няма обособени звена по отбранително–мобилизационна подготовка (ОМП). Според изводите в доклада, в редица областни и общински администрации звената, отговарящи за мобилизацията, се състоят от един човек, който изпълнява и задачи на закритите през 2010 г. областни дирекции „Гражданска защита“. Говорейки за централните органи на власт, служителите по ОМП съвместяват и други функции – като защита на сигурността на информацията, осигуряване на пропускателния режим, граничен контрол и др.

Основният извод, който се налага, е че има съществен кадрови проблем. Системата за привеждане на българската държава в готовност за функциониране във военно време се осигурява кадрово изцяло от личен състав, назначен по допълнително щатно разписание. Същевременно трябва да бъдат развити способности за киберсигурност и киберотбрана. Административният апарат на държавата се оказва абсолютно неадекватен, особено при бърза промяна на условията.

Поради хроничния финансов дефицит или по-скоро неефективното управление на публичните финанси, наблюдаваме силна конкуренция за повишаване на финансирането между различните системи, като сигурността се оказва неприоритетна сфера. Именно затова, в доклада се посочва, че не може, минимално дори, да се поддържа системата. А това е пряко свързано с нейното възстановяване до пълната ѝ функционалност. Да не говорим, че е необходима по-нататъшна модернизация и развитие.

Хроничният недостиг на средства води до липса на капиталови вложения по материалната база, до остаряло оборудване и до затруднена поддръжка на обектите за военновременно управление, до недобре обучени специалисти, до отказ на редица стопански субекти за ангажиране с военновременни задачи и до трудности по поддръжане на военновременните запаси. Всъщност, всичко това показва равнището на готовност за осигуряване и гарантиране на гражданската сигурност на българската държава.

Всички тези констатации показват съществено изоставане от стандартите и изискванията на НАТО. По регламентите на НАТО има

седем основни изисквания към устойчивостта на гражданската готовност:

1. осигуряване на непрекъснатост на управлението и предоставянето на критични държавни услуги;
2. устойчивост на енергийните доставки;
3. способност за ефективно справяне с неконтролирано движение на хора;
4. устойчивост на осигуряването с храни и вода;
5. способност за справяне с масови жертви;
6. устойчивост на националните комуникационни системи;
7. гъвкавост на гражданските транспортни системи.

Необходимостта от спазването на тези изисквания е свързано с публичните ресурси и критични инфраструктури, които обаче са притежавани и експлоатирани от частния сектор. Т.е. необходими са съответните нормативни и стратегически документи, които да осигурят ефективната координация, организация на ресурси, управлението им и контрол. Всъщност, констатираните сериозни слабости оказват силно негативно влияние върху способностите на въоръжените сили – български и съюзнически.

В чл. 47 на Закона за отбраната и въоръжените сили е записано, че „Подготовката на ръководителите на държавната, на местната администрация и на юридическите лица за изпълнение на задачите, свързани с отбраната, се извършва по ред, определен с акт на Министерския съвет“[10]. Още един проблем, който възниква е, че подобен нормативен акт все още не е разработен.

V. Мерки за преодоляване на дефицитите в областта на управлението на кризи и подобряване на сигурността на всички нива в България.

1. Необходимост от нов тип съвременни лидери и преосмисляне на начина за вземане на управленски решения

Новите условия предполагат комплексност на знанията и уменията. Сложността на социалните, икономическите и политическите процеси изискват висок професионализъм, харизма, кооперативност и богат социален опит. През последното десетилетие виждаме, че липсва държавническото мислене, свързано със служба и отдаденост на системата. Тези качества и персонални характеристики граничат с висока доза съвременен патриотизъм и социална чувствителност. Същевременно новият тип лидери трябва да бъде на висотата на времето, което означава да бъде добър прогностик, за да предвижда бъдещите събития. Съвременният лидер трябва да осъзнава отговорността за решенията, които се вземат. Тази лична (до голяма степен) отговорност налага персоналното изискване към всеки лидер да притежава умение за самоограничение в действията и поведението.

Много важно в тази посока е лидерът да бъде държавник, мислещ дългосрочно (визионерски), който добре познава хората, със способност да рекрутира най-добрите и подходящи специалисти. Не на последно място, съвременното лидерство трябва да почива на етични принципи, морал и обществена ефективност [11].

Съвременният тип лидери трябва да притежава стратегическо мислене, което да се проектира в дългосрочни управленски решения. Ето защо е важно съвременните лидери и политици да бъдат държавници. Това качество трябва да е имплантирано в качеството на решенията и приемането на нормативните документи. Прави впечатление, че законодателният процес в България не е достатъчно качествен и трябва да бъде подобрен. Това може да се случи чрез широко обсъждане и подкрепа на приеманите закони, устойчивостта им, приемственост в управлението. Всичко това трябва да възстанови връзките между документите за ефективност на държавното управление.

Както стана ясно в началото на изложението, основният проблем е подготовката, знанията и опита (професионализма) на висшия ешалон на държавното управление. В тази връзка е необходимо да се създаде система за обучение и подготовка на кадри, необходими за държавата.

Крайно наложително е да се планират и организират краткосрочни и дългосрочни курсове за ръководни служители в държавната администрация (главни секретари на министерства и агенции, областни управители, кметове на общини и главни секретари на областни и общински администрации), в това число по тематиката на отбранително-мобилизационната подготовка.

2. Промяна на подхода към решаване на съществуващите и възникващи проблеми – колективна сигурност и приемственост (гражданската сигурност на първо място)

Свързано с лидерството е решаването на проблемите, и по-точно, подходите и начините за преодоляване на възникващите кризисни ситуации. Разбира се, подходът за решаване на социално-икономическите и обществени проблеми е обвързан с внимателно планиране и каква е цялостната политика, която се следва във всеки един етап от развитието на държавата и обществото. От където и да разгледаме този въпрос, ще установим, че всеки човек трябва да бъде в центъра на политиката. С други думи говорейки за националната сигурност на България се нуждаем от концептуална промяна на отношението към сигурността като в центъра трябва да бъде гражданската сигурност, а от там и колективната. Смятам, че гражданската трябва да бъде водеща, защото в нея се концентрират икономическата, социалната, енергийната, киберсигурността на най-ниското индивидуално равнище. И този нов подход трябва да залегне в

формулирането на българските национални интереси, националните цели и доктрина, която непременно трябва да бъде подготвена и общо приета от всички. Не на последно място, този подход изисква не малки промени в законодателството на българската държава. В основата му почива разбирането, че в следващите десетилетия ще трябва българската държава да се управлява и развива в условията на всякакъв вид кризи. И затова България трябва да бъде подготвена, в това число и кадрово.

3. Формулиране на национална доктрина за дългосрочно развитие на българската държава

Както казахме българската държава и общество се нуждаят от прилив на нова енергия, която да се канализира в общи и съвместни усилия. Тази роля има разработването на национална доктрина за дългосрочно развитие на България. Подобен документ ще гарантира приемственост и национални цели и кауза, зад които да се обедини цялото общество. Националната доктрина има, както вътрешен, така и външен характер. Не малка част от съдържанието на подобен стратегически документ е свързана с националната сигурност, и пътищата за нейното гарантиране. Също така, такъв документ ще позволи формулиране на основни външнополитически задачи пред външната политика, и политиките за сигурност и отбрана. Тези външнополитически репери ще зададат нов курс на развитие и реструктуриране на специализираните служби за сигурност. Разработването на национална доктрина ще гарантира установяване на общоприети ценности и държавно управление, което ефективно да предвижда, управлява и превежда българската държава в бъдещите кризи.

4. Необходимост от нова Стратегия за национална сигурност на Р България, която кореспондира на съвременната среда

Приемането на национална доктрина е свързано с критичен анализ и преосмисляне на Стратегията за национална сигурност на Р България [12]. Този стратегически документ трябва адекватно и точно да кореспондира на несигурната и нестабилна външна среда. Промяната в него води след себе се до анализ и предефиниране на задачите пред българските въоръжени сили. Ето защо главна и основна мисия трябва да е отбраната и киберсигурността, включително в мирно време. Всичко това налага необходимостта от въвеждане на високотехнологични средства и въоръжение за отбрана с по-голяма далекобойност. Разбира се, това е свързано със сериозни разходи, които трябва да бъдат направени. С оглед на сегашното състояние на системата и подценяването на сигурността в продължение на години, можем да направим извода, че на практика времето работи в негативна

посока, което означава, че вече закъсняваме за предприемане на целенасочени мерки и действия в тази посока.

VI. Заключение

Анализите на системата на национална сигурност на българската държава показват сериозни дефицити, които се отразяват силно негативно на способността и възможностите на България да се справя успешно с възникващите кризисни ситуации. От изложението става ясно, че новите условия и среда изискват предефиниране на сигурността като понятие, а от там и определяне на нови подходи за решаване на проблемите. Всичко това е свързано с висока подготвеност, опит и професионализъм на управленския ешалон на държавата, за да не продължаваме в ситуация, при която се наблюдава „неуправляем“ хаос. А това определено предизвиква криза в сигурността на всички нива в България. Затова е необходимо да се предприемат мерки за подобряване състоянието на всички обществени сфери на държавата. Това включва обучение и подготовка на кадри за държавното управление, които да наложат принципите на съвременното лидерство. Управлението на модерните кризи налага не просто нов тип съвременни лидери, но също така промяна в отношението към сигурността и формулиране на политики, при които в центъра е гражданската сигурност. Всичко това предполага разработване на Национална доктрина за дългосрочно развитие на българската държава и нова Стратегия за национална сигурност на Р България, които да поставят основата за преценка на отбраната и сигурността, подходите за управление на държавата в условията на постоянни кризи, с различен характер и адекватно законодателство на променената среда.

ЛИТЕРАТУРА:

[1] **Kruss, G., McGrath, S., Petersen, I., Gastrow, M.** (2015) Higher education and economic development: The importance of building technological capabilities, *International Journal of Educational Development*, Volume 43. Pages 22-31, ISSN 0738-0593, <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2015.04.011>.

[2] **Tang, H.-h.H.** (2022), "The strategic role of world-class universities in regional innovation system: China's Greater Bay Area and Hong Kong's academic profession", *Asian Education and Development Studies*, Vol. 11 No. 1, pp. 7-22. <https://doi.org/10.1108/AEDS-10-2019-0163>

[3] **Putera, P., Suryanto, S., Ningrum, S., Widianingsih, I., Rianto, Y., Borz, G.** (Reviewing editor) (2022) Three Decades of Discourse on Science, Technology and Innovation in National Innovation System: A

Bibliometric Analysis (1990 – 2020), Cogent Social Sciences, 8:1, DOI: 10.1080/23311886.2022.2109854

[4] **Duffy, K.J., Collins, O.C., Simelane, T.** (2022) System dynamics model linking demand, employment movement between sectors and the economy for the South African construction sector, Theoretical and Empirical Researches in Urban Management, Volume 17, Issue 2, Research Centre in Public Administration and Public Services, Academy of Economic Studies, Bucharest. Pages 5-15.

[5] **Цонков, Н., Желев, С., Годорова, Д., Миронова, Н., Петров, К., Берберова-Вълчева, Ц.** (2022) Анализ и оценка на съсредоточието на висшите училища на регионално ниво и възможностите за тяхната оптимизация. ИК на УНСС, София.

[6] **Велкова, Л.** Ниското равнище на чуждестранните инвестиции –заплаха за икономическата сигурност на Република България. Доклад на Международна научна конференция на тема: „Югоизточна Европа: новите заплахи за регионалната сигурност”, НБУ, 2-3 юни 2015.

[7] **Матеев, Е.** (2015) Структура и управление на икономическата система. ИК - УНСС, София.

[7] Доклад за състоянието на отбраната и въоръжените сили за 2021 г. МС.

[8] Доклад за състоянието на националната сигурност за 2021 г. МС.

[9] Доклада за дейността на Междуведомствения съвет по отбранителна индустрия и сигурността на доставките към Министерския съвет за 2021 г. МС.

[10] Закон за отбраната и въоръжените сили на Република България. ДВ, бр. 35, 2009.

[11] **Mango, E.** (2018) Rethinking Leadership Theories. Open Journal of Leadership, 7, 57-88. doi: 10.4236/ojl.2018.71005.

[12] Актуализирана стратегия за национална сигурност на Р България, ДВ, бр. 26, 2018.